
LITERÁRNÍ KRITIKA DNES

(S PŘIHLÉDNUTÍM K MINULOSTI)

JAKUB CHROBÁK

LITERARY CRITICISM TODAY (TAKING INTO ACCOUNT THE PAST)

The topic of the study is to ask several questions that ask about the situation of contemporary literary criticism. The context of literary criticism of the 19th century is also used to analyze the current state, only sketched in this study, again only in selected texts. The purpose is to seek answers to the relationship between literary criticism and literary science. The author of the study asks whether there are professional meetings that are based on critical work. In his opinion, one such meeting is the annual meeting in Olomouc called "Price Balance".

Keywords: literature, criticism, literary science, thinking about literature, crisis, evaluation

Chci-li dnes mluvit o stavu současné české literární kritiky, měl bych hned na počátku vyjasnit, že mně tu primárně nejde o klasifikaci kritických typů současnosti, to udělali jiní jinde a lépe, např. Vladimír Křivánek ve sborníku *Rozprava o současné poezii* (Křivánek 2006). Pokud tedy budu jako příklady vybírat konkrétní texty, nebude to s cílem vytvořit metakritický text, jakýsi soud nad kritikou podložený analýzou konkrétních kritických textů, ten bude až výsledkem dalšího heuristického bádání. Věřím, že taková studie podá cenné doklady o proměně stavu literární kritiky v horizontu posledních třiceti let. Proto je tento můj text představením určitých výchozích tezí, které jsou vědomě představeny už nyní, aby se mohly stát předmětem kritického zvažování. A jak věřím, zaměřit pozornost literární vědy i směrem ke kritice a jejím podmínkám. Konkrétní ukázky uvádím jen

jako doklady, jaké výkony jsou dnes jako kritické akceptovány v literárních časopisech, případně kam až lze v psaní o jiných textech dojít. Mám tím na mysli, nakolik je elementární zachování základních kategorií pro práci s textem (jako je např. rozlišení autor – lyrický subjekt – vypravěč, skutečný × fiktivní × fikční svět, jazyková analýza apod.) stále ještě kritériem pro (ne)publikování konkrétních kritických a recenzentských textů.

I proto se vracím také k materiálu 19. století. Opět jen výběrově, jako poukaz na to, že současný stav není ničím samozřejmým a přirozeným, ale spíše retardujícím, že zkrátka úroveň současného kritického myšlení, jak se provozuje v literárních časopisech (a to jak v těch státem podporovaných, tak i v těch, které existují bez podpůrných prostředků), není jen náhodným lapsem jednotlivce, ale obecným problémem, který zasahuje celou literární strukturu a podílí se tak, zdánlivě skrytě, i na způsobu, jakým se dochází k verdiktům u oceňovaných i neoceňovaných autorů i titulů dneška. Moje potřeba formulovat tyto teze do značné míry vychází z textů, které jsou shromážděny ve sborníku *Česká literatura rozhraní a okraje* (Jungmannová 2010). Především je to studie Vladimíra Papouška, ve které se objevují formulace související s kánonem české literatury. Dá se obecně říci, že především rozlišení na dva postupy práce s textem, strategii sémiotickou a gramatologickou, jsou cenné, ovšem v poněkud jiném zacílení.⁽¹⁾ Papoušek si správně uvědomuje, že kanonizace (stanovení kvality, dodávám já vzhledem ke svému tématu) je akt lidské činnosti a že se na něm podílí též literární kritika. Když nic jiného, tak tím, jak formuluje, o kterých textech vůbec je potřeba psát (i mlčení je jedna ze strategií), jednak ale i takto: „Strategie gramatologická naopak pracuje s představou, že síla a mimořádnost díla je zakleta v neopakovatelném principu, kterým je dílo utvořeno. Tento princip, v podstatě neoznačitelný a nevyjádřitelný, avšak přítomný, představuje něco jako božské vnuknutí, [...] jinými slovy: neobsahuje jedinou či několik kvalit, ale všechny kvality jednou provždy“ (Papoušek 2010: 24). Zkrátka: své teze zde představuji proto, abych se ptal, nakolik stav současné literární kritiky modeluje náš pohled nejen na sou-

1 Viz k tomu více Papoušek 2010.

časnou literaturu, ale i na svět jako takový. A dále: nakolik je tento stav podmíněn vztahem mezi kritikou a úředně spravovanou vědou.

Po otázce metodologické se nabízí i druhá poznámka. Ta se už stáčí ke kritice samé, totiž: nedostatek inspirativních a formujících hlasů, ve shodě s nimiž či proti nim může čtenář literatury filtrovat výběr svého čtení, není pouze záležitostí dneška. Jde o jev obecnější, který platí v zásadě od zmiňovaného 19. století Z něj totiž budu uvádět osobnosti, které uprostřed možná stejně jako dnes zchlazeného kvasu – tedy situace, kdy literární diskuze vadnou pod tíhou podle mého literárně ne-imanentních argumentací (úspěšnost, ekonomický zřetel, čtenost atd.) – vytvořily své nezaměnitelné koncepty a do jisté míry trvale platné kritické hodnoty a měřítka. Je úkolem dalšího výzkumu prokázat, zda takové soubory textů zrodila i poslední desetiletí.

Můj záměr je daleko banálnější, a možná do jisté míry zbytečný, je pravděpodobné, že budu formulovat věci, o kterých víme nebo je tušíme. Můj příspěvek chce být vlastně jen dotknutím se jednoho z bolavých míst, které dnešní literární život limituje. Přesto jsem přesvědčen, že jde o otázku zásadní, neboť se, opakují, významně podílí na hierarchizaci literárního života a konkrétních děl nikoli imanentně, zevnitř literatury, ale právě v působení navenek a akcentování konkrétních hodnot.

Na závěr tohoto již tak rozsáhlého úvodu ještě jedna maličkost terminologicky-stylová. Jestliže se v mém příspěvku bude operovat se slovem vážnost, je to proto, že je pokládám za jedno z těch, které určujícím způsobem charakterizují literární kritiku jako druh myšlení i jako žánr. Zkrátka: vyjadřuje skutečnost, že kritický text není jen určitým stylistickým, publicistickým výkonem, splněnou prací, případně splacenou zdvořilostí (jeden kritik-básník pochválí jinou básničku-kritičku atd.), ale je skutečně vážně a důsažně míněným soudem nad kvalitou, literární kvalitou konkrétního díla. A to s ambicí pojmenovat tyto kvality co možná nejpresněji.

Pokud jde o společenské postavení, musím zopakovat denně skloňovanou a připomínanou věc – literární kritika je dnes na hranici vnímatelnosti. Pokud z jejího bohatého žánrového půdorysu (zahrnujícího anotaci, recenzi, kritiku jako takovou, srovnávací esej či kritický medailon a řadu dalších poloh) něco vůbec přežívá, je to recenze. Obávám se, že v životě

společnosti se kritické myšlení stalo nudným a především zdržujícím luxusem, který se nepociťuje jako potřebný. Proto kritika de facto zmizela z médií, jako jsou televize, rozhlas a bohužel též denní tisk. Své místo sice nachází na internetu, ale právě zde je její role nejproblematictější – v záplavě všech možných i nemožných textů sice mohou vznikat a vznikají jedinečné kritické projevy, ovšem vzhledem k tomu, že toto prostředí je z podstaty nediferencující, nelze vůbec rozlišit podstatný text od nepodstatného, přesný od falzifikujícího apod. Ani poukaz na to, že vše je zde záležitostí čtenáře, nemůže postačovat. Tedy: i když se internet nabízí jako relevantní možnost existence a fungování literární kritiky, v jistém smyslu schopná suplovat její mnohohlasí, jak jej známe z počátku 20. století,⁽²⁾ je také prostorem pro normativní vytváření novodobých, virtuálních kánonů, kdy se nad konkrétními literárními texty vede diskuze, která sice nemá atributy kritické práce, za to ale slouží především tvůrcům jako kritický argument pro zhodnocení vlastní produkce. Zkrátka: tak jako se vytrácí kritika z veřejného prostoru, vůbec povědomí o ní, vytrácejí se i nároky běžných uživatelů na její úroveň. Z textů, které mají ambici hodnotit, se tak stávají nepodložené soudy akceptující nebo vyvracející to které „dílo“. Náhodně zvolená ukázka ze serveru www.totem.cz může snad ilustrovat to, co mám na mysli:

Tady to bude patrně další rudej hadr na magory!

1 – zameťte si před vlastním prahem

2 – nikdo netvrdí, že se to týká mě... (?)

3 – v mých botičkách jsi nelozil, tak nemůžeš posuzovat můj život, mé činy

4 – nemáš-li maniodepresi, schizofrenii ap., tak čti báseň, ale nesnaž se tomu rozumět – neumějí to pochopit ani lékaři, vycházejí jen z cizí skutečnosti a zkušenosti

5 – u každého jedince s duševní poruchou je nemoc v jiné fázi, může se projevovat jinými příznaky, v jiné intenzitě, zde popisují již tu konečnou fázi, která již odemyká zámek sebevraždy

2 Srov. Tichý a kol. 2013, 2015.

6 – pro čtenáře, který by chtěl, aby nemocný přečetl cosi o cele smrti ap., holocaustu atd.:

srovnáváš nesrovnatelné.

Když bych ti měl oponovat, tak řeknu, že pán trpěl jen chvíli, nemocný daleko více dlouhá desetiletí. Jenže, nejsem necitlivý kretén! Každý má něco, každý to nese jinak, dle své povahy, citlivosti atd. atd.

Mohu jen opakovat Šalamouna...

„Čím je člověk citlivější, tím víc ho život bolí!“

Jen nezkušený nebo hlupák, či sytý a zdravý člověk chce soudit nemocné o jejichž nemocech nemá ani páru! NELZE!

Má rada zní – věnuj se básni, zda ti alespoň malinko přiblížila tu nemoc a trápení, které není nikdy u konce,

ALE NESUŤ ČLOVĚKA!

Říkat o sebevrazech, že jsou ubožáci, slaboši ap., je ukázka necitlivosti a především HLUPÁCTVÍ!

Ten člověk mohl obstát ve zkouškách, kde ty by sis vázal provaz, jenže všechno jednou přeteče, u každého jedince jindy, jinak, nelze srovnávat, nevíš o tom NIC!

Odpusťte si také prázdné fráze jako, že sebevrahovi dal život Bůh!

1 – je to laciné

2 – jen fráze, zblblých věřících lidí (nic proti nim), těmi nevěřícími, aby zabránili člověku v sebevraždě a mohli je nadále žít a byli jim prospěšní...

3 – je dokázáno již dostatečně, že život nám dali archeastronauté, říkejte si jim třeba Bůh

4 – abych nebyl pyšný, jak mě tu kdosi obvinil, tak vás nebudu poučovat o zážitcích z klinické smrti

Je to vaše škoda a poděkujte tomu „pokornému soudci“, že se nic nedozvíte... já vím své a jsem v klidu!

Určitě bych zde mohl popsat 1 000 stran o nemocech duševních i o sebevraždě, ale k čemu? Těchto pár řádek chytrým napoví a blbům stejně nic neřekne a neosvítí jejich hloupé mozky.

Takže budou příspěvky do SNB, o to strach nemám. Stačí 1×, nemusí ten samý být 30×, váhu mu to nepřidá!

~ KAT ~

ÚZKOST!

Nohy se podlomí ohavnou úzkostí

a slabost prolomí života běh.

Duši mou posté ochromí!

Dokoná koloběh marnosti.

Zahalí vědomí, oči zas vykostí!

Krutost.“

(<http://www.totem.cz/enda1.php?a=347098>)

Už zde je patrné, jak autor/ka hájí předem své zájmy před něčím, co po-
ciťuje jako pseudokritiku, jak má ambice ochránit své vlastní dílo. Ovšem
opět – argumentace je tu vlastně podobně vychýlená, protože nerespektuje
nebo nechce respektovat elementární kritéria polemiky, diskuze: text od-
povědi tu nenabízí žádnou jinou než emocionální argumentační plochu, se
kterou vejít do polemického sporu není možné. Přitom se jedná o server
s poměrně bohatou tradicí, který do jisté míry dbá na alespoň elementární
úroveň. Argument, který by celou tuto diskuzi přesunul do žánru diskuze
pod článkem, zde není nejvhodnější: toto je totiž sonda do představ o kritice
u té části populace, která má ambice být kreativní. Zobecníme-li, nezmě-
nilo se toho mnoho od doby, kdy jsem se podobným fenoménem zabýval
v rámci konference o literární kritice (a používal jiný příklad, což tu teď
ale není rozhodující): „Čeho jsme tu svědky? Literatury bez literatury. Svět
slova se proměnil v prostor, ve kterém si zaobaleně sdělujeme své intimity.
Tyto texty stojí mimo jakoukoliv vazbu k jiným textům, v kritických ohla-
sech, které se pokoušejí nacházet argumentaci pro odmítnutí textu, se sice
projevuje pokus o členění („Láska je příliš krásná věc, aby pokálena byla
těmito nevzletnými slovy.“), ale chybí potřeba zdůvodnění, chybí schopnost
analýzy“ (Chrobák 2010: 54).

Jistěže pojem „kritický“ jsem tehdy velmi rozšířil, ovšem co je platné,
domnívám se, zůstává: tyto argumentační strategie, byť si zde vyňaté z ur-
čitého kontextu, se stávají i strategiemi v recenzích dnes publikovaných.

Předcházející úvahy by mohly naznačovat, že jedinou nadějí je snad vědecký kredit literární kritiky, její fundovanost. Ano i ne, a to hned ze dvou důvodů. Prvním je otázka pozice literární kritiky v rámci kulturního prostoru, v literárním životě, který se mimo jiné už po několik let snaží zkoumat a k obecnějšímu pohledu na něj přispívá i toto naše setkávání v rámci seminářů Cenová bilance. Reálná bilance stavu literární kritiky je ovšem v tomto případě tristní a prorůstá všemi patry hodnocení a hierarchizování literárního života. V oblasti literárních cen je to často mimoestetické hledisko, určitý kredit autora na místě literární analýzy, v níž by se jevila snaha pojmenovat alespoň obecně relevantní kvality literárního textu jako celku.³ V tomto smyslu je možná nejcenějším pokusem antologie nakladatelství Host *Nejlepší české básně*, se všemi obtížemi, které její vydávání provázejí.

Ostatně, v tomto ohledu můžeme sledovat jakousi „tradici“ české, ale obávám se, že nejen české literární komunity, o které mluvil na jednom ze seminářů Cenové bilance Valér Mikula, když připomněl krásné facebookové slovo slovenského dneška, „páčik“. Když bychom tento zřetel prohloubili, najdeme jej už u sporů Havlíčkových s Josefem Kajetánem Tylem vzniklých zejména nad Tylovou novelou *Poslední Čech*, kde právě autoritativnost Tylových zásluh stala se terčem Havlíčkovy ironie, díky níž ale mohl formulovat obecnější zásady literární kritiky, jejichž naplňování ovšem lze jen těžko hledat i dnes. Podobné byly ostatně střety nad *Almanachem Máj*. Provázejí téměř každé vystoupení mladé literární generace od 19. století do století 20., ale neděje se tak dnes, protože formule a vystoupení mladých autorů probíhá de facto zcela mimo elementární možnosti polemiky a kritiky, jak o tom může svědčit třeba vášnivá, i když málo plodná debata o tzv. angažovanosti v české poezii nebo o její programovosti. Zkrátka: zatímco střety generací provázel např. vznik nových platform, dnes se situace děje spíše tak, že stávající (možná proto, že grantově zajištěné?) platformy jsou prostě obsazeny představiteli nastupující generace (Střídání dua Kasal–Správcová Adamem Borzičem ve

3 Opět připomínám podnětnou studii Papoušek 2010.

Tvaru, předání časopisu *Psí víno* Jaroslavem Kovandou mladým autorům a úplná proměna jeho východisek apod.).

Pojďme si teď jen letmo připomenout podobu nikoli takových generačních vystoupení, ale „kritických“ textů, v nichž se analýzy pokoušejí vymáňovat z toho, co jejich autoři prožívají jako kanonické a konvencionalizované. Dobrým dokladem může být kritické přijetí básnického souboru Petra Hrušky *Zelený svetr*.

První věc, která ze všech textů vystupuje, je připomínka jednou daného, reflektovaného a jaksi „ztvrdlého“ kadlubu přijímání Hruškovy poezie, které působí obtíže při další kritické recepci: „Charakterizovat Hrušku a jeho velmi civilní osobitý svět je po třech sbírkách a značně vzácné shodě většiny recenzentů značně obtížné. Ne kvůli poezii samotné, ale spíše kvůli zaběhnutému systému myšlení o Hruškově“ (Jareš 2005: 2). Toto přiznání v Jarešově případě pro mě představuje kritickou hodnotu. Pojmenovává se zde vědomí, že hodnotit určité texty je činnost vždy stejně naléhavá, která se nemůže spolehnout jen na „zaběhnutý systém myšlení“, ale musí své soudy opřít o vlastní heuristiku a podložit ji vlastním pojetím literatury.

Jinou konsekvencí toho fenoménu je pak jev, který je zřetelně vidět u jiného recenzenta – že zkrátka jednou z věcí, která stále vehementněji koroduje oprávněnost kritického psaní, je potřeba „nenaletět“. Pokud tento fenomén zobecním, lze říci, že jakmile se objeví v českém prostředí nezpochybnitelný a pojmenovaný talent, nejde při jeho hodnocení o sám kritický akt vycházející z osobního potýkání mezi kritikem a textem. Spíše tu sleduji hledání takové kritické pozice, ze které by bylo možné toto dílo nahlížet jako méně významné, objevit jeho slabiny, případně jej rovnou ironizovat. Zkrátka: vytvořit si pozici, ve které nejde o posuzování díla, ale o jedinečnou a originální hru s ním, v lepším případě o jeho interpretaci. To se ovšem neděje ve jménu určité obecné estetické či slohové tendence, jde spíše o akt komunikační strategie, v němž dominuje snaha učinit svůj hlas slyšitelný.

Je pak jenom přirozené, že jedním z mnoha řešení je vytváření takových kontextů, v nichž lze prohlásit, že i jinak oceňovaná Hruškova poezie má

svá úskalí. Tento způsob myšlení a psaní je zřejmý na recenzi Ondřeje Horáka pro *Lidové noviny*. Jeho text se koncentruje na soubor textů, který za to možná ani nemůže – „Odstavce“, přiložené k předchozím sbírkám. Toto počínání nepokládám za kritické, protože se tu nepojmenovává kvalita textová, ale spíše kontextová. Ondřej Horák použil jako argument pro odsudek této části souborného vydání tuto tezi: texty *Odstavců* mohou údajně fungovat jako delikatesy časopisů, nejlépe snad novin, ovšem smutné je, že tiskoviny pro takové texty neexistují. Proto by snad (podle Horáka) mohly existovat jako součást nějakého toho literárního časopisu, ale samostatně ne (srov. Horák 2005: 16).

Osobně se domnívám, že se Hruška pokusil a poskytl kritice i čtenářům jednu z možností svého literárního hledání – přiložil těch pár odstavců jen ke svému souboru. Myslím, že na toto místo adekvátně patří, ovšem obecně by snad mělo platit: jestliže (ne)mají cenu, je potřeba formulovat, jakou cenu, a pak uvažovat o tom, zda je tisknout. Zkrátka: hodnotit konkrétní texty v kontextu, ve kterém byly nabídnuty ke čtení, nikoli v takovém, který jim kritik vytvoří.

Takových případů by se dalo najít víc. Za zmínku snad stojí texty Milana Šedivého, který nejen že je schopen napsat recenzi na básnickou sbírku bez toho, aby ocitoval byt' jen několik dvojverší, ale zároveň dokáže překračovat i elementární a fundamentální zákonitosti jakékoliv analýzy textu. V textu věnovaném poezii Elsy Aids, sbírce *Kniha omezení*, například naprosto blahosklonně překračuje hranice mezi lyrickým subjektem a osobou autora(ky): „Po četbě druhé, tedy předchozí knihy – *Nenávisti* – jsem přestal o Aidsových verších hovořit jako o poezii. Autor začal být cíleně antipoetický, slovenským termínem – anestetický, a razí si jasnou cestu za tím, aby ho naše literární společenství považovalo za české enfant terrible. Nepochyboval jsem tehdy o tom, že si Aids nasazuje dovednou masku. V úvaze o třetí knize dospívám k názoru, že ačkoliv jde o jedince jasně myslícího, zřejmě je opravdu postižen nějakou duševní chorobou („Jsem nemocný / a neléčený“). Je to jedno z mála míst (a výraz ‚z mála‘ podtrhuji), kde čtenář autorovi bezděky přisvědčuje“ (Šedivý 2018). Po výčtu nejružnějších autorských lapsů jde ve svém metodologickém rozštěpení Šedivý ještě

dál a ukazuje, že ani stylizace a hyperbola nejsou pojmy, se kterými by byl schopen jakkoli pracovat a reflektovat je v rámci vlastního „kritického“ aktu: „Čili nejpříjemnější je chápat tuto knihu jako dosud neznámou a funkční provokaci konzumerstvím, pronikající do kumštovní literatury. Jinak bychom Aidse museli vidět jako výstražnou vlaštovku jakéhosi budoucího post-postmoderního pisatele – netečného sobce předkládajícího ke čtení svou pochybně uspořádanou osobní existenci“ (ibid.).

Toto je samozřejmě frapantní doklad, a nechci tu tvrdit, že právě tento text dokládá jediný a setrvalý stav současné reflexe soudobé literatury. Nicméně ukazuje na určitý příznačný jev, který se do literárněkritického diskurzu nedostává jako novum. Mohlo by se zdát, že na přelomu 20. a 21. století jsme v situaci vyspělého, svobodného národa, pokud jde ale o funkčnost a podobu literární kritiky, není, myslím, nevhodné vrátit se k jednomu z autorů, který jako jeden z prvních stanovil koncept kritiky, k Havlíčkově pokusu o metakritické vymezení žánru a povahy (*Kapitola o kritice*). Havlíček zde kritický výkon charakterizuje takto: „Předně, nedovede každý ani hanět, ani posuzovat, aby totiž, nerozumí-li věci, tou hanou a posuzováním sám sebe více nezhanobil. Neboť pouhá hana, pouhý úsudek nemůže v kritice žádného místa míti, [...] není kritika, jak již obecně lidé tomu slovu rozuměti chtějí, jenom pouhá hana, nýbrž posouzení, a při posouzení může se chválit i hanět. [...] Za čtvrté ještě dodati musím, že jest napsati kritiku mnohem těžší a obtížnější práce než mnohý jiný literární článek, jako již kromě jiných důvodů sama Matice česká uznává, poněvadž kritiky v *Časopise Českého muzea* dvojnásobně honorovati bude“ (Havlíček 1986: 323–324).

Co z této citace vyplývá? Stejný způsob práce, založený z jedné strany na šířavém odsudku, z druhé strany na blahosklonném přijetí a adoraci, byl vnímán na počátku zrodu moderní české literatury a kritiky jako problematický, minimálně tedy Havlíčkem a jeho blízkými kolegy, podobně se později stává jedním z témat sporu generace májové s kritickým přijetím jejich *Almanachu* a především pak uměleckého programu, následně pak zasáhl do debat o poezii Hálkově, o RKZ atp. Zkrátka: nejde o nový fenomén, ale o rozbujení toho, co vždy kritiku v jejím mnohohlasí provázelo. Tedy: tento

zplošťující a povrchní přehled, kterým je nahrazen kritický výkon, dnes není jen lapsem, proti kterému je potřeba se vymezit, ale stává se reálnou součástí kritického diskurzu. Bohužel, tento diskurz je charakterizován i pojmy, které se k literární kritice vztahují jen velmi málo, např.: „To, co mě na poezii asi nejvíc baví, je její rozmanitost. Vždy znovu žasnu nad tím, jak je například možné souznít se dvěma básněmi, které si jsou na první pohled formou i obsahem tolik vzdálené. Četbou každého dalšího textu, který mě uchvátí, si rozšiřuji povědomí o tom, co všechno ještě je nejen v literatuře, ale i v životě samotném vůbec možné a uskutečnitelné“ (Bukovjanová: 2013). Ano, toto je adorace, která je jistě v mnohém oprávněná a ve své podstatě směřuje k reálnému základu poezie, ovšem způsob prezentace takového úhlu pohledu ukazuje kromě jiného právě na to, co jsme v rámci struktury literárních časopisů schopni akceptovat jako kritické.

Co to ovšem znamená v obecných důsledcích? Že přesně tento způsob práce je příznakem krize. Ve chvíli, kdy nedůvěřujeme svému způsobu kritického čtení a nevíme, co o textech říci, je dobré mlčet, a to na všech rovinách veřejně vstupujících do diskuze. A pokud to není s to vidět kritik, musí takovou situaci odhalit a poznat redaktor. Tento imperativ v dnešní kritice postrádám. Domnívám se, že jedině tehdy, když kritiku začneme vnímat, studovat a hodnotit jako vážnou a plnohodnotnou činnost, vrátíme jí také její étos. Bez něj se bude stále více zalykat a proměňovat v jakýsi marketingový souboj o větší efekt zprávy o knižních novinkách. Jaké se tedy nabízejí řešení z této krize?

Nejprve je tu vztah úřednického prostředí, které vytváří tabulkové hodnocení odborných akademických pracovníků, k literární kritice. I když drtivá většina dnešních akademiků někdy nějakou literární kritiku či recenzi napsala, při tabulkovém hodnocení jednotlivých vědců je kritická činnost nepočitatelná.⁽⁴⁾ Recenzování v časopise *Česká literatura* sice už v akademickém světě něco bodů přináší, ovšem jde tu o jiný způsob kritické práce,

4 Za recenzi v literárním nebo kulturním časopise, který možná skutečně nějak literární život dneška ovlivňuje, sem řadím recenze publikované v časopisech *Aluze*, *Host*, *Tvar*, *Weles*, *Protimluv* a *Souvislosti* a dokážu si představit akademickou debatu, která by určila pravidla pro zařazení dalších periodik do tohoto výčtu.

která mě v této fázi nezajímá. Jen poznamenávám, že je samozřejmě zcela v pořádku, že výsostně odborná témata se komunikují ve výsostně odborném časopise.

Co to tedy vypovídá o vztahu akademického prostředí a živé literární kultury, literárního života? Naprostý nesoulad teoretických postulátů a praxe. Téměř každý, kdo někdy na vysoké škole učil či absolvoval úvody do studia literatury, si jistě vzpomene, že literární věda se v zásadě člení na literární historii, teorii a kritiku.⁽⁵⁾ Jenže tato kritika pak za vědecký výkon pokládána není. I v tomto smyslu odkazuji na Havlíčkovu připomínku toho, jak oceňována byla kritika v rámci takové instituce, jako byl *Časopis Českého muzea*. Znamenají snad předcházející úvahy, že bych byl přesvědčen o jediném možném, tedy vědeckém kreditu literární kritiky, že bych z ní chtěl vytěsnit kriticky píšící autory (básníky, prozaiky apod.)?

Nejprve se znovu ptejme, proč je literární kritika popelkou akademické literární vědy. Domnívám se totiž, že je tomu tak proto, že kritická činnost nutně vyžaduje osobní investici do látky, se kterou se potýkáme. Že zkrátka soud nad literárním dílem není jen vyřčení soudu nad ním, ale ukazuje limity a možnosti kritikovy práce s textem.⁽⁶⁾ Že zkrátka kromě zodpovědné odborné práce a metodologické výbavy je třeba prezentovat i vlastní pohled na to, co literatura je a jaké podoby pokládá daný recenzent či kritik za přijatelné a proč. Tím nemá být řečeno, že osobní investice a touha nejsou i součástí literární historie či teorie, jen v oblasti kritiky jsou neoddělitelnou součástí. Proto ona nechť k literární kritice, proto nevzrušený a nekomentovaný souhlas, se kterým se literární kritika dostává do rukou studentům – ukazuje se totiž, že osobní investice je něco velmi nejasné hodnotitelného a měřitelného. Že tedy důvody pro „vyloučení“ kritiky z vědeckého prostředí nejsou ani tak záležitostí metody, jako spíše úřednického postupu hodnocení.

Nabízí se protiargument objektivnosti, vědeckosti proti subjektivitě každého kritického soudu. Zde by se částečně dalo argumentovat Lopatkovým

5 Viz např. Petrů 2002.

6 K tomu např. Fučík 1998.

zamyšlením nad literární kritikou počátku 60. let ve studii „Otázky kritiky a hra s pojmy“. Jenže právě v této studii se říká: „Neúnosná míra subjektu je v tom, že místo určení objektivních dimenzí díla přichází podřízení díla subjektivním představám o uměleckém ideálu, který je ovšem v podstatě mimoumělecký“ (Lopatka 1995: 90). Právě Lopatkův text ukazuje podle mě zřetelně vodítka k dnešní situaci. Nejenže jednotlivec, subjekt, si vytváří svou představu díla a tu pak vnáší do díla kritizovaného – my jdeme dnes dál. Teorie, ať už vzata z oblasti literární teorie, sociologie či odjinud, je násilně postavena proti dílu, které jí buď vyhovuje, a potom je dobré, nebo nevyhovuje, a pak je kuriozitou.⁽⁷⁾

Nelze se potom divit, že současná literární kritika pozbývá vážnosti. Odtud také pramení zájem o bilancování a svého druhu kritické přehlédnutí české literatury v konkrétním období: kdyby totiž literárněkritický diskurz fungoval, nebyla by tato otázka tak naléhavá a žhavá. Nicméně vraťme se teď ještě k několika málo příkladům toho, jak tato krize kritiky funguje a jak se v konkrétních textech projevuje. Příklad studentského recenzentského myšlení je dobře patrný na díle recenzentky *Hosta* Kateřiny Bukovjanové.⁽⁸⁾ Nebudu zde citovat další konkrétní lapsy, chci se věnovat čemusi obecnějšímu, co patří do výbavy ne pouze zmiňované autorky. Především je to pojem „nuda“. Nejprve obecnější poznámka: jestliže by se tato „hodnota“ stala měřítkem literárního textu s uměleckými ambicemi, muselo by nutně dojít k neřešitelné situaci. Což se zde ovšem děje: verše jsou nudné, protože jsou konkrétní a přesné; nakonec, v rámci dalšího pojmu, který přichází do kritického myšlení ze zcela jiného světa, vyváženosti, se recenzentka baví, takže pojmenování hodnoty textu není podstatné. Základní je kritičtina *emoce*: „Používá (rozuměj autorka knihy, X. X.) slovesa v určitých tvarech a přítomném čase a obyčejná jména konkrétních postav, které jsou nositeli všedních příběhů. Sbírka ale celkově není nudná, protože autorka umí

7 Např. diskuze nad angažovanou poezií (je–není rovná se dobrá–špatná kniha), dnes environmentální poezii apod.

8 Chtěl bych zde zdůraznit, že nemám vůbec nic proti tomu, aby studenti zasahovali do kritického diskurzu. Pouze tvrdím, že jejich úloha se vyčerpává na úrovni recenze, jakéhosi vhledu s popisem hodnoty či autorského selhání, ale jen velmi těžko mohou mít takové texty schopnost vsazovat do kontextu a hodnotit vzhledem k větším celkům, jako je národní, evropská či světová literatura.

pracovat s pointou a humorem“ (Bukovjanová 2009: 73). Bukovjanová je jen jednou z mnoha, je jen ukázkou toho, kam by literární kritika mohla dojít, pokud nebude i nadále pěstována jak vášnivými „neodborníky“, jakými jsou Petr Král, Jan Štolba, Božena Správcová a řada dalších, stejně jako osobně otevřenými akademiky, jakými umějí být Radek Fridrich, Ivo Harák, Michal Jareš či Igor Fic.

Na závěr mně dovoluť možná trochu patetické konstatování. Pro českou situaci posledních let byla významná polemika mezi Petrem Králem, básníkem, a Jiřím Trávníčkem, literárním teoretikem, historikem a kritikem, působícím na brněnském pracovišti Ústavu pro českou literaturu AV ČR v Praze. Tato polemika přerostla až do osobního konfrontačního setkání a dokládá především jeden velice závažný problém: je to právě nechut' vzdělaného a vášnivého publika přijímat akademické závěry, stejně jako nechut' akademického světa tyto vzrušující a mnohdy velice podnětné názory reflektovat a zabudovávat do vlastních koncepcí.

Taková zákopová válka, i když v ní já stojím zcela na straně Petra Krále, je nebezpečná. Vhání do pasti daleko nebezpečněji právě akademickou obec. Když se Vítězslav Hálek pokoušel komentovat kritické neporozumění koncepci literatury u májovců, nazval kritiky „ožužavci“, ještě přesnější ve formulacích byl Přemysl Blažíček: „Avšak ti jeho následovníci (myšleno pokračovatelé J. M., kteří ignorují estetickou funkci, normu a hodnotu jako základ Mukařovského bádání, pozn. J. Ch.), kteří chtějí – v souladu se soudobými scientistickými koncepcemi zahraničními – literární badatele dále ‚zvědečtět‘ a zcela vymýtit ze svých východisek neověřitelné ‚emoce‘, zbavují se tím jakékoliv možnosti navázat kontakt se samým předmětem estetického bádání. I takový přístup k uměleckému dílu je ovšem možný a jeho výsledky mohou mít relativní cenu, nelze ho však vydávat za přístup k dílu jakožto dílu uměleckému“ (Blažíček 2002: 92). Skutečně: studium literárních děl a jejich přijímání a oceňování je možné zakládat jakkoli, ale ve chvíli, kdy bychom z nich vynechali estetický aspekt, ale zároveň též prožitek a emoci, vystačili bychom si s pouhými výčty a sumarizacemi.

Zkrátka: rezignovat na kritické hodnocení, na potřebu takového hodnocení v rámci literárního života, je cesta k tomu, jak ztratit ze zřetele

literaturu jako instituci, v níž kromě osobních ambicí jde také o potýkání se s jazykem, jeho minulostí a výkony, které náš způsob užití jazyka modifikují.

Mgr. Jakub Chrobák, Ph.D.

Ústav bohemistiky a knihovnictví
Filozoficko-přírodovědecká fakulta
Slezská univerzita v Opavě
Masarykova tř. 37, 746 01 Opava
jakub.chrobak@fpf.slu.cz

LITERATURA

BLAŽÍČEK, Přemysl

2002 „Pokus o kritérium umělecké hodnoty“; in idem, *Kritika a interpretace* (Praha: Triáda)

BUKOVJANOVÁ, Kateřina

2009 „Flirtovat zakázáno“; *Host* XXV, č. 5, s. 72–73

FUČÍK, Bedřich

1998 *Kritické příležitosti I* (Praha: Melantrich)

HAVLÍČEK, Borovský Karel

1986 „Poslední Čech“; in idem, *Dílo I* (Praha: Československý spisovatel)

1986 „Odpověď panu Havlu Borovskému“; in idem, *Dílo I* (Praha: Československý spisovatel)

1986 „Kapitola o kritice“; in idem, *Dílo I* (Praha: Československý spisovatel)

HORÁK, Ondřej

2005 „Děti jsou v houslích“; *Lidové noviny* 18, č. 36, 12. 2., s. 16

CHROBÁK, Jakub

2010 „Zatím je krize jenom cítit, ale past je nablízku (nad vymezením pojmu kritika a k otázce jejího současného stavu“; in idem (ed.), *Obraz české a slovenské literatury v literární kritice* (Opava: Slezská univerzita v Opavě)

JAREŠ, Michal

2005 „Rodina, dveře a já“; *Tvar* XVI, č. 2, s. 2

JUNGMANOVÁ, Lenka (ed.)

2010 *Česká literatura rozhraní a okraje* (Praha: ÚČL AV ČR, Akropolis)

KŘIVÁNEK, Vladimír

2006 „Poezie bez paměti, nebo paměť bez poezie“; in V. Novotný (ed.), *Rozprava o současné poezii* (Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni)

PAPOUŠEK, Vladimír

2010 „Strategie kanonizace“; in L. Jungmanová, (ed.), *Česká literatura rozhraní a okraje* (Praha: ÚČL AV ČR, Akropolis)

PETRŮ, Eduard

2000 *Úvod do studia literární vědy* (Olomouc: Rubico)

POSLEDNÍ, Petr

1998 „Pojem »tvůrčí« kritika“; in P. Poslední, *Hranice dialogu. Česká próza očima polské kritiky 1945–1995* (Praha: ÚČL AV ČR)

ŠEDIVÝ, Milan

2018 „Anestetický objekt“; *Tvar, obtýdeník živé literatury*, [on-line], dostupné na itvar.cz/anesteticky-veget [Přístup 11. 11. 2020]

TICHÝ, Martin a kol.

2013 *Desátá léta v podobách kritiky* (Opava: SU v Opavě)

2015 *Desátá léta v podobách kritiky 2* (Opava: SU v Opavě)